NCERT Archive

SOLUTIONS BOOK

CLASS 7

Sanskrit · Deepakam

CHAPTER 4

न लभ्यते चेत् आम्लं द्राक्षाफलम्

Complete Chapter Solutions · सम्पूर्ण पाठ-समाधान

पाठान्तर्गतप्रश्नाः | वयम् अभ्यासं कुर्मः | योग्यताविस्तरः | परियोजनाकार्यम् | कार्यकलापः

Contents

Class 7 Sanskrit · Deepakam · Chapter 4 — न लभ्यते चेत् आम्रं द्राक्षाफलम्

IT
पाठान्तर्गतप्रश्नाः 3
3 questions · (क) (ख) (ग)

EX
वयम् अभ्यासं कुर्मः 4
7 questions · Q1 Q2 Q3 Q4 Q5 Q6 Q7

YV
योग्यताविस्तरः 12
1 activity · Q1

PR
परियोजनाकार्यम् 13
1 question · Q1

KK
कार्यकलापः 14
1 activity · Q1

Every question is followed by its answer. Question numbers above are clickable and the PDF bookmarks panel lets you jump to any exercise set or question.

The word-meaning tables of the lesson (pp. 42–43) already give Hindi and English meanings; their column “मातृभाषया अर्थं लिखन्तु” is for each student’s own mother tongue.

हिन्दी: प्रत्येक प्रश्न के बाद उसका उत्तर दिया गया है। ऊपर प्रश्न-संख्याओं पर क्लिक करके सीधे वहाँ जाया जा सकता है। पाठ की शब्दार्थ-तालिकाओं (पृ. 42–43) में हिन्दी और अंग्रेज़ी अर्थ पहले से दिए हैं; “मातृभाषया अर्थं लिखन्तु” स्तम्भ प्रत्येक विद्यार्थी की अपनी मातृभाषा के लिए है।

NCERT Archive

IT

CLASS 7 SANSKRIT · DEEPAKAM · CHAPTER 4

पाठान्तर्गतप्रश्नाः

Solutions · 3 questions · समाधान · ३ प्रश्न

QUESTION 1 प्रश्न 1

पाठारम्भे चित्रसंवादे आचार्यस्य प्रश्नाः (p. 39) —

(क) प्रियच्छात्राः! एतत् चित्रं पश्यन्तु। चित्रे किं किम् अस्ति ?

(ख) बहु सम्यक्। शृगालः किं करोति ?

(ग) अहो! भवन्तः कथं जानन्ति ?

ANSWER उत्तर

(क) चित्रे **वृक्षः** अस्ति । **शृगालः** अस्ति । **द्राक्षाफलानि** अपि सन्ति ।

p. 39 — “महोदय! चित्रे वृक्षः अस्ति।” · “महोदय! शृगालः अस्ति। द्राक्षाफलानि अपि सन्ति।”

There is a tree in the picture; there is a fox, and there are grapes too.

हिन्दी: चित्र में एक वृक्ष है; लोमड़ी है और अंगूर भी हैं।

(ख) शृगालः द्राक्षाफलानि खादितुम् इच्छति, किन्तु न शक्नोति ।

p. 39 — “आचार्य! शृगालः द्राक्षाफलानि खादितुम् इच्छति, किन्तु न शक्नोति।”

The fox wants to eat the grapes, but he cannot.

हिन्दी: लोमड़ी अंगूर खाना चाहती है, किन्तु खा नहीं पाती।

(ग) वयम् एतां कथां मातृभाषया श्रुतवन्तः ।

p. 39 — “महोदय! वयम् एतां कथां मातृभाषया श्रुतवन्तः।”

We have heard this story in our mother tongue.

हिन्दी: हमने यह कथा अपनी मातृभाषा में सुनी है।

The fourth panel then leads into the lesson: the teacher says that the story will be sung in Sanskrit and acted out (“गीतरूपेण गायामः अभिनयं च कुर्मः”), and the students agree — this is Exercise 1 below.

हिन्दी: चौथे दृश्य में आचार्य कहते हैं कि यह कथा संस्कृत में गीत के रूप में गाई और अभिनीत की जाएगी — यही नीचे अभ्यास-प्रश्न 1 है।

NCERT Archive

EX

CLASS 7 SANSKRIT · DEEPAKAM · CHAPTER 4

वयम् अभ्यासं कुर्मः

Solutions · 7 questions · समाधान · ७ प्रश्न

QUESTION 1 प्रश्न 1

१. एकः शृगालः इति गीतस्य साभिनयं कक्षायां गानं कुर्वन्तु ।

ANSWER उत्तर

Activity answer: sing the song “एकः शृगालः” (pp. 40–41) line by line in class, adding an action for each part. Suggested actions, taken from the meaning of each line, are given below.

हिन्दी: कक्षा में “एकः शृगालः” गीत (पृ. 40–41) को पंक्ति-दर-पंक्ति गाइए और हर भाग के अर्थ के अनुसार अभिनय कीजिए। सुझाए गए अभिनय नीचे दिए हैं।

१ एकः शृगालः वनं गच्छति । | पिपासया बुभुक्षया वनं गच्छति
p. 40 — Walk slowly like a fox; touch your throat (thirst) and your stomach (hunger).
हिन्दी: लोमड़ी की तरह धीरे-धीरे चलिए; गले (प्यास) और पेट (भूख) पर हाथ रखिए।

२ तत्र गच्छति, किमपि न लभते । | इतोऽपि गच्छति, किमपि न लभते
p. 40 — Search around, then open both palms to show “nothing found”.
हिन्दी: इधर-उधर खोजिए, फिर दोनों हथेलियाँ खोलकर दिखाइए — “कुछ नहीं मिला”।

३ श्रान्तः जायते, खिन्नः जायते
p. 40 — Drop your shoulders, look tired and sad.
हिन्दी: कंधे झुकाइए; थके और दुःखी दिखिए।

४ वामतः पश्यति, दक्षिणतः पश्यति । अग्रतः पश्यति, पृष्ठतः पश्यति
p. 40 — Turn the head left, right, front and then look behind.
हिन्दी: सिर को बाएँ, दाएँ, आगे और फिर पीछे घुमाइए।

५ स्वेदः जायते, तृषा जायते
p. 40 — Wipe the forehead (sweat); touch the throat (thirst).
हिन्दी: माथे का पसीना पोंछिए; गले पर हाथ रखिए (प्यास)।

६ पश्यति द्राक्षालतां, सः पश्यति द्राक्षाफलम् । उपरि उपरि लतासु दृश्यते च तत्फलम् । अनुक्षणं तन्मुखे रसः जायते
p. 41 — Look up and point upwards at the grapes; lick your lips (saliva in the mouth).
हिन्दी: ऊपर देखकर अंगूरों की ओर संकेत कीजिए; होंठों पर जीभ फेरिए (मुँह में लार)।

७ एकवारम् उत्पतति, द्विवारम् उत्पतति । त्रिवारम् उत्पतति, पुनः पुनः उत्पतति । स्वेदः जायते, तस्य श्रमः जायते
p. 41 — Jump once, twice, thrice (show 1, 2, 3 with fingers), then keep jumping; pant and wipe the sweat.
हिन्दी: एक, दो, तीन बार कूदिए (उँगलियों से संख्या दिखाइए), फिर बार-बार कूदिए; हाँफिए और पसीना पोंछिए।

NCERT Archive

ल आस्लं द्राक्षाफलम् आस्लं द्राक्षाफलम् । इत्येवं कथयति, सः पलायते

p. 41 — Make a sour face and shake your head; then walk away.

हिन्दी: खट्टा मुँह बनाइए और सिर हिलाइए; फिर वहाँ से चले जाइए।

p. 40 · The tired, sweating fox (शृगालः श्रान्तः)

p. 41 · The fox jumping again and again (उत्पतति)

Refrain: the lines “किं च करोति ? सः किं च करोति ?” (What does he do?) and “किं कथयति ? सः किं कथयति ?” (What does he say?) are questions to the audience; the next verse answers them.

हिन्दी: “किं च करोति ?” और “किं कथयति ?” पंक्तियाँ श्रोताओं से पूछे गए प्रश्न हैं; अगला पद उनका उत्तर देता है।

QUESTION 2 प्रश्न 2

२. अधः प्रदत्तानां प्रश्नानाम् एकपदेन पदद्वयेन वा उत्तरं लिखन्तु —

(क) कः वनं गच्छति ?

(ख) शृगालः कां पश्यति ?

(ग) शृगालस्य मुखे किं जायते ?

(घ) द्राक्षालतायां शृगालः किं पश्यति ?

(ङ) द्राक्षाफलं कुत्र दृश्यते ?

(च) किं शृगालः पुनः पुनः उत्पतति ? (आम्/न)

(छ) किं शृगालः द्राक्षाफलं प्राप्नोति ? (आम्/न)

ANSWER उत्तर

(क) शृगालः

The fox · लोमड़ी

p. 40 — “एकः शृगालः वनं गच्छति ।”

(ख) द्राक्षालताम्

The grape-vine · अंगूर की बेल को

p. 41 — “पश्यति द्राक्षालतां”

(ग) रसः (लालारसः)

Saliva (water in the mouth) · लार (मुँह में पानी)

p. 41 — “अनुक्षणं तन्मुखे रसः जायते”

NCERT Archive

(घ) द्राक्षाफलम्
Grapes · अंगूर
p. 41 — "सः पश्यति द्राक्षाफलम्"

(ङ) उपरि लतासु
Above, on the vines · ऊपर, बेलों पर
p. 41 — "उपरि उपरि लतासु दृश्यते च तत्फलम्"

(च) आम्
Yes · हाँ
p. 41 — "त्रिवारम् उत्पतति, पुनः पुनः उत्पतति"

(छ) न
No · नहीं
p. 41 — "आम्रं द्राक्षाफलम्... इत्येवं कथयति, सः पलायते" (he leaves without getting the grapes)

(क) शृगालः · (ख) द्राक्षालताम् · (ग) रसः · (घ) द्राक्षाफलम् · (ङ) उपरि लतासु · (च) आम् · (छ) न

QUESTION 3 प्रश्न 3

३. अधः प्रदत्तानां प्रश्नानां पूर्णवाक्येन उत्तरं लिखन्तु —

(क) शृगालः कथं वनं गच्छति ?

(ख) वनं गत्वा शृगालस्य किं जायते ?

(ग) शृगालः द्राक्षाफलं कुत्र पश्यति ?

(घ) द्राक्षाफलं दृष्ट्वा कस्य मुखे रसः जायते ?

(ङ) अन्ते शृगालः किं वदति ?

ANSWER उत्तर

(क) शृगालः **पिपासया बुभुक्षया च** वनं गच्छति ।
p. 40 (The fox goes to the forest because of thirst and hunger.)
हिन्दी: लोमड़ी प्यास और भूख के कारण वन में जाती है।

(ख) वनं गत्वा शृगालः **श्रान्तः खिन्नः च** जायते ।
p. 40 (After going into the forest, the fox becomes tired and sad.)
हिन्दी: वन में जाकर लोमड़ी थकी हुई और दुःखी हो जाती है।

(ग) शृगालः द्राक्षाफलम् **उपरि लतासु** पश्यति ।
p. 41 (The fox sees the grapes high up on the vines.)
हिन्दी: लोमड़ी अंगूर को ऊपर बेलों पर देखती है।

(घ) द्राक्षाफलं दृष्ट्वा **शृगालस्य** मुखे रसः जायते ।
p. 41 (Seeing the grapes, saliva forms in the fox's mouth.)
हिन्दी: अंगूर देखकर लोमड़ी के मुँह में लार (पानी) आ जाता है।

NCERT Archive

(ङ) अन्ते शृगालः **"आम्लं द्राक्षाफलम्"** इति वदति ।

p. 41 (In the end the fox says, "The grapes are sour.")

हिन्दी: अन्त में लोमड़ी कहती है — "अंगूर खट्टे हैं।"

p. 40 · The fox goes into the forest

p. 41 · The fox sees the grapes up on the vines

(क) पिपासया बुभुक्षया च · (ख) श्रान्तः खिन्नः च · (ग) उपरि लतासु · (घ) शृगालस्य · (ङ) "आम्लं द्राक्षाफलम्"

QUESTION 4 प्रश्न 4

४. उपरि प्रदत्तां मञ्जूषां दृष्ट्वा रिक्तस्थानेषु उचितक्रियापदानि लिखन्तु —

अत्र इदम् अवधेयम्

- अस्मिन् पाठे जायते, लभते, पलायते इति एतादृशानि क्रियापदानि सन्ति ।
- एतादृशानां क्रियापदानां रूपाणि लट्-लकारे कथं भवन्ति इति पश्यामः —

	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
प्रथमः पुरुषः	लभते	लभेते	लभन्ते
मध्यमः पुरुषः	लभसे	लभेथे	लभध्वे
उत्तमः पुरुषः	लभे	लभावहे	लभामहे

(क) वन्दते · वन्देथे · वन्दामहे (given in the box of the book)

(ख) पलायते (ग) जायते

ANSWER उत्तर

Rule used: in लट्-लकार (present tense) of आत्मनेपदी verbs, keep the verb stem (वन्द्, पलाय्, जाय्) and add the endings shown in the box — प्रथम: **-ते, -एते, -न्ते**; मध्यम: **-से, -एथे, -ध्वे**; उत्तम: **-ए, -आवहे, -आमहे**. The word already given in the book is shown in **orange**; the words to be filled in are shown in **green**.

हिन्दी: आत्मनेपदी धातुओं के लट्-लकार में धातु-रूप के साथ मञ्जूषा के प्रत्यय जुड़ते हैं — प्रथम: -ते, -एते, -न्ते; मध्यम: -से, -एथे, -ध्वे; उत्तम: -ए, -आवहे, -आमहे। पुस्तक में दिया गया शब्द नारंगी और भरे जाने वाले शब्द हरे रंग में हैं।

NCERT Archive

(क) **वन्द्** — वन्दते · वन्देते · वन्दन्ते

वन्द् = to bow / salute · वन्दना करना, प्रणाम करना

	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
प्रथमः पुरुषः	वन्दते	वन्देते	वन्दन्ते
मध्यमः पुरुषः	वन्दसे	वन्देथे	वन्दध्वे
उत्तमः पुरुषः	वन्दे	वन्दावहे	वन्दामहे

(ख) **पलाय्** — पलायते · पलायेते · पलायन्ते

पलायते = runs away · भाग जाता है (p. 41)

	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
प्रथमः पुरुषः	पलायते	पलायेते	पलायन्ते
मध्यमः पुरुषः	पलायसे	पलायेथे	पलायध्वे
उत्तमः पुरुषः	पलाये	पलायावहे	पलायामहे

(ग) **जाय्** — जायते · जायेते · जायन्ते

जायते = becomes · होता है (p. 40)

	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
प्रथमः पुरुषः	जायते	जायेते	जायन्ते
मध्यमः पुरुषः	जायसे	जायेथे	जायध्वे
उत्तमः पुरुषः	जाये	जायावहे	जायामहे

(क) वन्दते · वन्देते · वन्दन्ते · वन्दसे · वन्देथे · वन्दध्वे · वन्दे · वन्दावहे · वन्दामहे
(ख) पलायते · पलायेते · पलायन्ते · पलायसे · पलायेथे · पलायध्वे · पलाये · पलायावहे · पलायामहे
(ग) जायते · जायेते · जायन्ते · जायसे · जायेथे · जायध्वे · जाये · जायावहे · जायामहे

NCERT Archive

QUESTION 5 प्रश्न 5

५. उदाहरणानुसारम् एकवचनरूपं दृष्ट्वा द्विवचन-बहुवचनरूपाणि लिखन्तु —

धातुः	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
कम्प्	कम्पते	कम्पेते	कम्पन्ते
वर्ध्	वर्धते	.....	.....
वर्त्	वर्तसे	.....	.....
प्र + काश्	प्रकाशते	.....	.....
वन्द्	वन्दे	.....	.....
याच्	याचते	.....	.....
लज्ज्	लज्जसे	.....	.....
वीक्ष्	वीक्षते	.....	.....
सेव्	सेवे	.....	.....
वन्द्	वन्दसे	.....	.....
शुभ्	शोभते	.....	.....

ANSWER उत्तर

Rule used: the ending of the singular form tells the person — **-ते** = प्रथम, **-से** = मध्यम, **-ए** = उत्तम. Keep the same person and change only the number: प्रथम → **-एते / -न्ते**; मध्यम → **-एथे / -ध्वे**; उत्तम → **-आवहे / -आमहे**.

हिन्दी: एकवचन के प्रत्यय से पुरुष पहचानिए (-ते = प्रथम, -से = मध्यम, -ए = उत्तम); पुरुष वही रखकर केवल वचन बदलिए।

Completed table · पूर्ण-तालिका

Orange = given example in the book · green = answers

धातुः	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्	पुरुषः
कम्प् (उदाहरणम्)	कम्पते	**कम्पेते**	**कम्पन्ते**	प्रथम
वर्ध्	वर्धते	**वर्धेते**	**वर्धन्ते**	प्रथम
वर्त्	वर्तसे	**वर्तेथे**	**वर्तध्वे**	मध्यम
प्र + काश्	प्रकाशते	**प्रकाशेते**	**प्रकाशन्ते**	प्रथम
वन्द्	वन्दे	**वन्दावहे**	**वन्दामहे**	उत्तम
याच्	याचते	**याचेते**	**याचन्ते**	प्रथम
लज्ज्	लज्जसे	**लज्जेथे**	**लज्जध्वे**	मध्यम
वीक्ष्	वीक्षते	**वीक्षेते**	**वीक्षन्ते**	प्रथम
सेव्	सेवे	**सेवावहे**	**सेवामहे**	उत्तम
वन्द्	वन्दसे	**वन्देथे**	**वन्दध्वे**	मध्यम
शुभ्	शोभते	**शोभेते**	**शोभन्ते**	प्रथम

वर्धेते, वर्धन्ते · वर्तेथे, वर्तध्वे · प्रकाशेते, प्रकाशन्ते · वन्दावहे, वन्दामहे · याचेते, याचन्ते · लज्जेथे, लज्जध्वे · वीक्षेते, वीक्षन्ते · सेवावहे, सेवामहे · वन्देथे, वन्दध्वे · शोभेते, शोभन्ते

NCERT Archive

QUESTION 6 प्रश्न 6

६. उदाहरणानुसारं वाक्यद्वयं लिखन्तु —

यथा – शत्रुः (पलाय्) → शत्रुः पलायते | चोराः (पलाय्) → चोराः पलायन्ते

(क) वृक्षः (वर्ध्) | बालाः (वर्ध्)

(ख) छात्रः (वन्द्) | भक्ताः (वन्द्)

(ग) वैद्यः (वीक्ष्) | प्रेक्षकाः (वीक्ष्)

(घ) कर्मचारी (सेव्) | महिलाः (सेव्)

(ङ) वृक्षः (कम्प्) | रुग्णाः (कम्प्)

ANSWER उत्तर

Rule used: the verb agrees with its subject in number. A singular subject takes the singular form (**-ते / -से / -ए**) and a plural subject takes the plural form (**-न्ते / -ध्वे / -आमहे**). Here every subject is third person (प्रथम पुरुष), so the verb is **-ते** for one and **-न्ते** for many.

हिन्दी: क्रिया कर्ता के वचन के अनुसार बदलती है — एक कर्ता के साथ एकवचन (-ते) और अनेक कर्ताओं के साथ बहुवचन (-न्ते)। यहाँ सभी कर्ता प्रथम पुरुष हैं।

(क) वृक्षः **वर्धते** । | बालाः **वर्धन्ते** ।
The tree grows. · The children grow.
हिन्दी: वृक्ष बढ़ता है। · बच्चे बढ़ते हैं।

(ख) छात्रः गुरुं **वन्दते** । | भक्ताः देवं **वन्दन्ते** ।
The student bows to the teacher. · The devotees bow to God.
हिन्दी: छात्र गुरु को प्रणाम करता है। · भक्त देव को प्रणाम करते हैं।

(ग) वैद्यः रोगिणं **वीक्षते** । | प्रेक्षकाः क्रीडां **वीक्षन्ते** ।
The doctor examines the patient. · The spectators watch the game.
हिन्दी: वैद्य रोगी को देखता है। · दर्शक खेल देखते हैं।

(घ) कर्मचारी स्वामिनं **सेवते** । | महिलाः वृद्धान् **सेवन्ते** ।
The employee serves the master. · The women serve the elders.
हिन्दी: कर्मचारी स्वामी की सेवा करता है। · महिलाएँ बड़ों की सेवा करती हैं।

(ङ) वृक्षः **कम्पते** । | रुग्णाः **कम्पन्ते** ।
The tree shakes. · The sick people tremble.
हिन्दी: वृक्ष काँपता है। · रोगी काँपते हैं।

(क) वर्धते / वर्धन्ते · (ख) वन्दते / वन्दन्ते · (ग) वीक्षते / वीक्षन्ते · (घ) सेवते / सेवन्ते · (ङ) कम्पते / कम्पन्ते

NCERT Archive

QUESTION 7 प्रश्न 7

७. उदाहरणं दृष्ट्वा वाक्यानि उचितरूपैः पूरयन्तु —

(क) शुनकं दृष्ट्वा बालकस्य भयं (जाय्) → शुनकं दृष्ट्वा बालकस्य भयं जायते (example)

(ख) मूषकः मार्जारं दृष्ट्वा (पलाय्)

(ग) रात्रिकाले मार्गदीपाः (प्रकाश्)

(घ) अहं देवं (वन्द्)

(ङ) त्वं किमर्थं (लज्ज्)

(च) वयं देशं (सेव्)

ANSWER उत्तर

Rule used: the subject decides the person and number of the verb — **अहम्** → उत्तम, एकवचन (**-ए**); **त्वम्** → मध्यम, एकवचन (**-से**); **वयम्** → उत्तम, बहुवचन (**-आमहे**); a noun (मूषकः / मार्गदीपाः) → प्रथम, एक/बहु (**-ते / -न्ते**).

हिन्दी: कर्ता से पुरुष-वचन तय होते हैं — अहम् → -ए; त्वम् → -से; वयम् → -आमहे; एक कर्ता (मूषकः) → -ते; अनेक कर्ता (मार्गदीपाः) → -न्ते।

(क) शुनकं दृष्ट्वा बालकस्य भयं **जायते** ।

p. 45 — given in the book as the example · पुस्तक में उदाहरण के रूप में दिया है

Seeing the dog, fear arises in the boy. · हिन्दी: कुत्ते को देखकर बालक को भय होता है।

(ख) मूषकः मार्जारं दृष्ट्वा **पलायते** ।

मूषकः = प्रथम पुरुष, एकवचन → पलायते

Seeing the cat, the mouse runs away. · हिन्दी: बिल्ली को देखकर चूहा भाग जाता है।

(ग) रात्रिकाले मार्गदीपाः **प्रकाशन्ते** ।

मार्गदीपाः = प्रथम पुरुष, बहुवचन → प्रकाशन्ते (प्र + काश्)

At night the street lamps shine. · हिन्दी: रात के समय मार्ग के दीपक जगमगाते हैं।

(घ) अहं देवं **वन्दे** ।

अहम् = उत्तम पुरुष, एकवचन → वन्दे

I bow to God. · हिन्दी: मैं देव को प्रणाम करता/करती हूँ।

(ङ) त्वं किमर्थं **लज्जसे** ?

त्वम् = मध्यम पुरुष, एकवचन → लज्जसे

Why are you ashamed? · हिन्दी: तुम किसलिए लज्जित होते हो?

(च) वयं देशं **सेवामहे** ।

वयम् = उत्तम पुरुष, बहुवचन → सेवामहे

We serve the country. · हिन्दी: हम देश की सेवा करते हैं।

(क) जायते · (ख) पलायते · (ग) प्रकाशन्ते · (घ) वन्दे · (ङ) लज्जसे · (च) सेवामहे

NCERT Archive

YV

CLASS 7 SANSKRIT · DEEPAKAM · CHAPTER 4

योग्यताविस्तरः

Solutions · 1 activity · समाधान · १ क्रियाकलाप

QUESTION 1 प्रश्न 1

श्लोकान् उच्चैः पठन्तु, अर्थम् अवगच्छन्तु च ।

प्रारभ्यते न खलु विघ्नभयेन नीचैः
प्रारभ्य विघ्नविहता विरमन्ति मध्याः ।
विघ्नैः पुनः पुनरपि प्रतिहन्यमानाः
प्रारभ्य चोत्तमजनाः न परित्यजन्ति ॥१॥

गच्छन् पिपीलको याति योजनानां शतान्यपि ।
अगच्छन् वैनतेयोऽपि पदमेकं न गच्छति ॥२॥

ANSWER उत्तर

Activity answer: read both verses aloud, pausing correctly at each line, and understand the meaning given below.

हिन्दी: दोनों श्लोकों को पंक्ति-विराम के साथ ऊँचे स्वर में पढ़िए और नीचे दिया गया अर्थ समझिए।

१ श्लोक १ — Meaning · श्लोकार्थ

Words: प्रारभ्यते = is begun; न खलु = surely not; विघ्नभयेन = out of fear of obstacles; नीचैः = by lowly persons; प्रारभ्य = having begun; विघ्नविहताः = struck by obstacles; विरमन्ति = stop; मध्याः = middling persons; विघ्नैः पुनः पुनः अपि प्रतिहन्यमानाः = though struck again and again by obstacles; उत्तमजनाः = the best persons; न परित्यजन्ति = do not give up.

English: Lowly persons do not begin a task at all, for fear of obstacles. Middling persons begin it but stop halfway when obstacles strike. But the best persons, even when struck again and again by obstacles, do not give up what they have begun.

हिन्दी: निम्न (नीच) जन विघ्नों के भय से कार्य आरम्भ ही नहीं करते; मध्यम जन आरम्भ करके विघ्न आने पर बीच में रुक जाते हैं; किन्तु उत्तम जन बार-बार विघ्नों से रोके जाने पर भी आरम्भ किए हुए कार्य को नहीं छोड़ते।

२ श्लोक २ — Meaning · श्लोकार्थ

Words: गच्छन् = moving; पिपीलकः = ant; याति = reaches; योजनानां शतानि अपि = even hundreds of yojanas; अगच्छन् = not moving; वैनतेयः = Garuda; पदम् एकम् = a single step; न गच्छति = does not go.

English: A moving ant covers even hundreds of yojanas, but Garuda, if he does not move, does not go even a single step.

हिन्दी: चलती हुई चींटी सैकड़ों योजन भी पहुँच जाती है, किन्तु न चलता हुआ गरुड़ एक कदम भी आगे नहीं जाता।

Link with the lesson: the fox jumped "पुनः पुनः" but then gave up and ran away (p. 41); verse 1 says the best persons do not give up after repeated obstacles.

हिन्दी: शृगाल बार-बार कूदकर अन्त में भाग जाता है; श्लोक १ के अनुसार उत्तम जन बार-बार विघ्न आने पर भी प्रयत्न नहीं छोड़ते।

NCERT Archive

PR

CLASS 7 SANSKRIT · DEEPAKAM · CHAPTER 4

परियोजनाकार्यम्

Solutions · 1 question · समाधान · १ प्रश्न

QUESTION 1 प्रश्न 1

त्वं जीवने कदाचित् अभीष्टं वस्तु न लभसे। कदाचित् तव लक्ष्यपूर्तिः न भवति। तदा त्वं किं करोषि, किं च चिन्तयसि इति संस्कृतभाषया/स्वभाषया प्रसङ्गसहितं लिख।

ANSWER उत्तर

Model answer (answers will differ from student to student): describe one real occasion in which you did not get what you wanted, then say what you did and what you thought. Below is a sample in Sanskrit, with Hindi and English meanings.

हिन्दी: यह एक आदर्श उत्तर है (हर विद्यार्थी का उत्तर अलग हो सकता है) — अपने जीवन की एक घटना लिखिए जब इच्छित वस्तु नहीं मिली, और बताइए कि तब आपने क्या किया और क्या सोचा।

१ **प्रसङ्गः —** विद्यालयस्य क्रीडास्पर्धायां प्रथमं स्थानं प्राप्तुं मम इच्छा आसीत् । अहं बहु परिश्रमम् अकरवम्, किन्तु मम लक्ष्यपूर्तिः न अभवत् ।

English: In the school sports competition I wished to win first place. I worked very hard, but my goal was not achieved.

हिन्दी: विद्यालय की खेल-प्रतियोगिता में मैं प्रथम स्थान पाना चाहता था (चाहती थी)। मैंने बहुत परिश्रम किया, किन्तु मेरा लक्ष्य पूरा नहीं हुआ।

२ **तदा किं करोमि —** प्रथमम् अहं खिन्नः अभवम् । किन्तु शृगालः इव "आम्लं द्राक्षाफलम्" इति न अकथयम् । अहं स्वदोषान् अपश्यम्, अधिकं परिश्रमम् अकरवम्, गुरुजनानां परामर्शं च अगृह्णाम् ।

English: At first I felt sad. But, unlike the fox, I did not say, "The grapes are sour." I looked at my own mistakes, worked harder, and took the advice of my teachers.

हिन्दी: पहले मैं दुःखी हुआ (हुई), पर शृगाल की तरह मैंने "अंगूर खट्टे हैं" नहीं कहा। मैंने अपनी कमियाँ देखीं, और अधिक परिश्रम किया तथा गुरुजनों की सलाह मानी।

३ **किं चिन्तयामि —** "असफलता अपि शिक्षां ददाति । अहं पुनः प्रयत्नं करिष्यामि ।" अतः "प्रयत्नः न त्याज्यः" इति चिन्तयामि ।

English: I think, "Failure also teaches. I will try again." So I think, "One should not give up effort."

हिन्दी: मैं सोचता (सोचती) हूँ — "असफलता भी सीख देती है। मैं फिर प्रयास करूँगा (करूँगी)।" इसलिए "प्रयत्न नहीं छोड़ना चाहिए"।

Meaning of the chapter title: "न लभ्यते चेत् आम्लं द्राक्षाफलम्" = "If it is not obtained, the grape is sour." The fox blames the grapes for his own failure; the project asks us to think of a better response.

हिन्दी: पाठ-शीर्षक का अर्थ — "यदि (अंगूर) न मिले तो अंगूर खट्टे हैं।" शृगाल अपनी असफलता का दोष अंगूरों को देता है; यह परियोजना हमें इससे बेहतर प्रतिक्रिया सोचने को कहती है।

NCERT Archive

KK

CLASS 7 SANSKRIT · DEEPAKAM · CHAPTER 4

कार्यकलापः

Solutions · 1 activity · समाधान · १ क्रियाकलाप

QUESTION 1 प्रश्न 1

मुखेन द्राक्षाफलस्य ग्रहणम् – इति क्रीडां कारयामः । उपरि रज्ज्वा फलस्य मधुरस्य वा बन्धनं कृत्वा तस्याः आकर्षण-शिथिलीकरणैः अध्यापकः क्रीडाङ्गणे क्रीडां कारयति । छात्राः मुखस्य साहाय्येन ग्रहीतुं प्रयत्नं कुर्वन्ति ।

ANSWER उत्तर

Activity answer: how the game “मुखेन द्राक्षाफलस्य ग्रहणम्” (catching a grape with the mouth) is played, following the text and the picture on p. 46.

हिन्दी: खेल “मुखेन द्राक्षाफलस्य ग्रहणम्” (मुँह से अंगूर पकड़ना) कैसे खेला जाता है — पाठ और पृ. 46 के चित्र के अनुसार।

१ उपरि रज्ज्वा द्राक्षाफलस्य मधुरस्य वा बन्धनं क्रियते ।
English: A grape (or a sweet) is tied with a rope above.
हिन्दी: ऊपर रस्सी से अंगूर (या मिठाई) को बाँधा जाता है।

२ अध्यापकः रज्जुम् आकर्षति शिथिलयति च ।
English: The teacher pulls the rope and loosens it, so the fruit moves up and down.
हिन्दी: अध्यापक रस्सी को खींचते और ढीला करते हैं, जिससे फल ऊपर-नीचे हिलता है।

३ छात्राः मुखस्य साहाय्येन फलं ग्रहीतुं प्रयत्नं कुर्वन्ति ।
English: The students try to catch the fruit with the help of the mouth (in the picture, their hands are kept behind them).
हिन्दी: विद्यार्थी मुँह की सहायता से फल पकड़ने का प्रयत्न करते हैं (चित्र में उनके हाथ पीछे हैं)।

p. 46 · The game “मुखेन द्राक्षाफलस्य ग्रहणम्” (original illustration)

Link with the lesson: just as the fox tried again and again to reach the grapes, the students must keep trying to catch the hanging fruit.

हिन्दी: जैसे शृगाल ने अंगूर पाने के लिए बार-बार प्रयास किया, वैसे ही विद्यार्थी लटके हुए फल को पकड़ने के लिए बार-बार प्रयास करते हैं।

NCERT Archive